

גדרי קידוש בשבת וביום טוב

[קידוש ביום טוב שחל בשבת]

חג השבועות תשנ"ט חל ביום שישי, ובחול"ל היה יום טוב שני בשבת. ומאחר ובנוסח הקידוש מזכירים גם שבת וגם יום טוב, יש להסתפק מה הדין כאשר בן ארץ ישראל השוהה בשבת בחול"ל [ואינו מחוייב בשמירת יום טוב שני] מקדש קידוש של שבת כדי להוציא ידי חובה בן חול"ל המחוייב הן בקידוש של שבת והן בקידוש של יום טוב:

[א] האם בן חול"ל יצא ידי חובת קידוש. ואם תמצי לומר שלא יצא ידי חובה, האם אינו יוצא כלל, וצריך לקדש בעצמו ולהזכיר גם של שבת וגם של יום טוב, או שיוצא לחצאין, כלומר ידי חובת קידוש של שבת יצא, ומחוייב לקדש ולהזכיר של יום טוב בלבד.

[ב] האם רשאי בן ארץ ישראל להזכיר בקידוש גם של יום טוב [למרות שאינו מחוייב בקידוש של יו"ט] כדי להוציא את בן חול"ל ידי חובתו.

התשובות לשאלות אלו יתבררו לאחר שנדון בגדרי הקידוש בשבת וביום טוב:

ראשית, מהו גדר הקידוש בשבת וגדר הקידוש ביום טוב, והאם יש הבדל ביניהם.

שנית, האם הזכרת שבת בקידוש של יום טוב היא הוספה נפרדת ממטבע הקידוש, או חלק מעצם הקידוש.

- א -

מחלוקת הראשונים האם חיוב קידוש ביום טוב הוא מהתורה או מדרבנן

הרמב"ם בהלכות שבת (פרק כט הלכה א) כתב: "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר (שמות כ, ח) זכור את יום השבת לקדשו. כלומר זכרהו זכירת שבח וקידוש". ואילו בדין קידוש ביום טוב כתב הרמב"ם (שם הלכה יח) "כשם שמקדשין בלילי שבת ומבדילין במוצאי שבת, כך מקדשין בלילי ימים טובים ומבדילין במוצאיהן ובמוצאי יום הכפורים שכולם שבתות ה' הן". ועוד הוסיף הרמב"ם (שם הלכה כא) "בלילי יום טוב מקדש על היין כבשבת". וכתב המגיד משנה: "ודע שאין קידוש יום טוב דבר תורה".

מבואר בדברי הרמב"ם שקידוש בשבת הוא מצות עשה מדאורייתא, הנלמדת מהכתוב "זכור את יום

השבת לקדשו", שצריך להזכיר את יום השבת בדברים. לעומת זאת, בדין קידוש ביום טוב כתב הרמב"ם: "כשם שמקדשין בשבת כך מקדשין בלילי ימים טובים", ולא כתב שביום טוב חייב לקדש מדין זכירה. ומתוך כך הסיק המגיד משנה כי דין קידוש ביום טוב הוא מדרבנן, ונלמד מדין קידוש בשבת, אך אינו דבר תורה. וכן כתב המג"א בהלכות שבת (סי' רע"א ס"ק א'; הובא במשנ"ב שם סוף ס"ק ב) וז"ל: "ודע דהקידוש ביום טוב הוא דרבנן, כמו שכתב המגיד משנה (פרק כט), מכל מקום יש לו כל דין קידוש של שבת".

ברם האליה רבה (סי' רע"א ס"ק ד) הקשה על דברי המג"א: "וצ"ע דבה"ג כתב [מחייבין לקדושי ליומא דשבתא וליומא טבא בצלותא ועל כסא דחמרא, דכתיב זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו על היין בכניסתו]. אין לי אלא שבת, חג המצות מנין, ת"ל למען תזכור את יום צאתך, חג שבועות מנין, ת"ל וזכרת כי עבד היית מצרים ושמרת ועשית, חג הסוכות מנין, ת"ל וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלקיך. ואולי כוונתם על ראש השנה או דס"ל הנך קראי אסמכתא וצ"ע". והנה דברי האליה רבה שאולי כוונת הרב המגיד והמג"א שקידוש יום טוב אינו דבר תורה היינו על קידוש בראש השנה, קשה להולמם בדברי הרמב"ם. שהרי הרמב"ם הזכיר כל יום טוב ללא יוצא מהכלל, ומשמע שאין הבדל בין ראש השנה ובין הימים הטובים האחרים. ויותר מסתבר כדברי האליה רבה, שלדעת הרב המגיד והמג"א קידוש בכל יום טוב אינו דבר תורה, ופסוקים אלו הם אסמכתא בעלמא.

אמנם בריטב"א (מועד קטן יט, א ד"ה ת"ר) כתב בתוך דבריו: "בימים טובים לא כתיב בהו אות אלא דאתקוש לשבת, דכתיב אלה מועדי ה' ומדכתיב נמי את שבתותי תשמורו כי אות היא, ואלו הן ימים טובים שהם ג' כ"כ מקודשין ומברכין בהם ברכת קידוש כעין זכור דשבת וזה נראה ברור". ומבואר בדבריו שקידוש ביום טוב הוא מדאורייתא מכיון שיש לימוד בהיקש משבת ליום טוב, ולכן גם ביום טוב יש מצות זכירה מדאורייתא [והזכירה היא על ידי הקידוש, כבשבת]. ומבואר כי דעת הריטב"א שונה מהבה"ג שלמד שיש דין זכירה בכל אחד מהרגלים בפני עצמו מלימוד מפסוקים כל מועד ופסוקו, ואילו הריטב"א למד דין קידוש בכל ימים טובים מלימוד אחד מהיקש לשבת]

ומעתה יתכן שגם דעת הרמב"ם בדבריו "כשם שמקדשין בלילי שבת כך מקדשין בלילי יום טוב", כדעת הריטב"א, שדין קידוש ביום טוב הוא מדאורייתא ונלמד בהיקש מדין קידוש בשבת [ואולי רמז לכך בלשונו "כשם" שפירושה לימוד בהיקש].

וכדעת הריטב"א מפורש גם בדברי המהר"ם מרוטנבורג (הובא המג"א סי' תקצ"ז ס"ק ג), שאפילו קידוש היום ביום טוב הוא מדאורייתא, וכל שכן קידוש ליל יום טוב.

נמצאנו למדים שיש ג' שיטות בדין קידוש ביום טוב:

[א] דעת המגיד משנה והמג"א, שקידוש ביום טוב אינו דבר תורה אלא דין מדרבנן.

[ב] דעת הבה"ג לפי האליה רבה, שדין קידוש ביום טוב נלמד מפסוקים, ומסתבר שאין זה דין דאורייתא אלא דרבנן, והפסוקים הם אסמכתא בעלמא.

[ג] דעת הריטב"א ומהר"ם מרוטנבורג שקידוש יום טוב הוא דין דאורייתא ודינו נלמד מהיקש לקידוש בשבת.

- ב -

אולם הגאון רבי בצלאל זולטי בספרו משנת יעבץ (או"ח סימן לח) כתב כי דעת הרמב"ם, שקידוש ביום טוב הוא מהתורה, שלא כמבואר בדברי המגיד משנה. ודקדק כן מלשון הרמב"ם "כשם שמקדשין בלילי שבת ומבדילין במוצאי שבת כך מקדשין בלילי ימים טובים ומבדילין במוצאיהן ובמוצאי יום הכפורים שכולם שבתות ה' הן". ולכאורה לא מובן מה רצה הרמב"ם להשמיענו בייתור הלשון "שכולם שבתות ה' הן". וכנראה רצה ללמדנו את גדרו של הקידוש בליל יום טוב שהוא משום שכל הימים טובים הם "שבתות ה'", וגם יום טוב נקרא שבת, ונכלל במצות "זכור את יום השבת לקדשו". ולכן קידוש ביום טוב שהוא מדין קידוש של שבת, חיובו מהתורה.

יסוד זה שגם יום טוב נקרא שבת, כבר הוזכר בשו"ת התעוררות תשובה (חלק א סי' קכב) בנדון אשה שבירכה בהדלקת נרות של יום טוב שחל בשבת ברכת "להדליק נר של שבת" ושכחה להזכיר "של יום טוב" בברכתה: "יש לעיין אם יוצאת בזה כי יום טוב גם כן איקרי שבת, וכדכתב רש"י בפסחים ובביצה". וכוונתו לדברי רש"י במסכת פסחים (מו, ב ד"ה מדאורייתא) שכתב: "דכתיב (שמות יב, טז) אך אשר יאכל לכל נפש, ושבת ויום טוב חדא קדושה היא דתרווייהו שבת איקרו". וכן מבואר בדברי רש"י במסכת ביצה (ב, ב ד"ה ואין) שכתב: "ויום טוב נמי קרוי שבת". ומכאן למד בשו"ת התעוררות תשובה שיום טוב נקרא "שבת", ולכן כאשר האשה בירכה ביום טוב שחל להיות בשבת רק "להדליק נר של שבת", יצאה ידי חובה אע"פ שלא הזכירה "של יום טוב", היות וגם יום טוב נקרא "שבת". וכן פסק בספר שמירת שבת כהלכתה (חלק ב פרק מד סע' ה).

ולפי זה כתב המשנת יעבץ: "מעשה נראה לדעת הרמב"ם והסמ"ג שקידוש ביום טוב זה לא מדיני יום טוב הוא, אלא שהוא מדיני שבת, שגם יום טוב איקרי שבת, שכולם שבתות ה' הן, והרי זה בכלל מצות זכור את יום השבת לקדשו. ואם כן אפשר לומר שיום טוב שחל בשבת, וקידש על היין רק קידוש של שבת, ולא הזכיר של יום טוב שיצא בדיעבד גם ידי קידוש של יום טוב, כיון שיסוד החיוב של קידוש ביום טוב שהוא מהתורה הלוא הוא מדין קידוש של שבת, דכתיב זכור את יום השבת לקדשו, וזה נאמר גם על יום טוב שאיקרי שבת, שכולם שבתות ה' הן, אם כן בקידוש של שבת, הוא יוצא גם ידי קידוש של יום טוב".

- ג -

מאידך, הגר"ש ואזנר (שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' סא) אינו סבור כדעת המשנת יעבץ, אלא דעתו שלמרות

שמצינו שיום טוב נקרא "שבת" אולם "לענין מאורעות של יום וחובים דקום ועשה שלהם, כל אחד הוא גדר בפני עצמו. דגדר שבת לחוד, וגדר יום טוב לחוד. וגם אין יום טוב אחד דומה לחבירו לענין מהותו, דעל כן הוצרך בה"ג [המובא לעיל] [אות א] בדברי האליה רבה] לאסמכתא דקידוש היום לכל יום טוב בנפרד, ולא שייך כלל לענין זכור את יום השבת לקדשו ענין דשבת איקרי יום טוב. וטעמא דילי על פי מש"כ רבינו מהר"ל מפראג בגור אריה פרשת אמור (ויקרא כג, ג) על מש"כ רש"י שכל המחלל את המועדים כאלו מחלל את השבתות, כתב המהר"ל וז"ל: שגם הם נקראים שבת ז' ימים, ומסיים המהר"ל והבן זה היטב ותמצא איך המחלל את המועד כאילו חילל את השבת, שהמועדים הם חלקי השביתה והשבת הוא כולל כל השביתה, ע"כ. וזה לענ"ד רק הנוגע לשביתה, אבל לענין חיובי ואירועי היום לא שייך לומר כן". ומתבאר בדברי שבט הלוי, שלא לכל "ענין" יום טוב נקרא "שבת". ולפי זה ברור שאם שכח ביום טוב שחל בשבת להזכיר יום טוב, והזכיר רק שבת, אינו יוצא ידי חובת קידוש.

נפקא מינה נוספת בין המשנת יעבץ והשבט הלוי, היא לפי המובא בשערי תשובה (או"ח סימן ער ס"ק א) בשם בית דוד "שאין אומרים לכה דודי ביום טוב שחל בשבת משום שנראה כביוש [בושה] ליום טוב שאומרים פני שבת נקבלה דמשמע ולא פני יום טוב". ועל זה כתב המשנת יעבץ, שלדעת הרמב"ם וסיעתו שיום טוב נקרא שבת "שכולם שבתות ה' הן", שפיר אפשר לומר "פני שבת נקבלה" גם ביום טוב שחל בשבת, שהרי גם יום טוב נקרא שבת.

אולם לדעת השבט הלוי ש"לענין מאורעות של יום כל אחד הוא גדר בפני עצמו, דגדר שבת לחוד וגדר יום טוב לחוד", ולכן לענין זכור את יום השבת לקדשו, אין יום טוב נקרא "שבת" - כאשר יום טוב חל בשבת, לא יוכלו לומר את הפיוט "לכה דודי".

ממוצא הדברים נראה, כי השאלה האם כשבן א"י מקדש ביום טוב שני שחל בשבת רק קידוש של שבת, יצא בן חו"ל ידי חובת קידוש של יום טוב, תלויה במחלוקת המשנת יעבץ ושבט הלוי:

לפי המשנת יעבץ, היות ויום טוב נקרא "שבת", יצא הבן חו"ל ידי חובתו, משום שהקידוש של יו"ט שמחוייב בו נכלל בקידוש של שבת של הבן א"י.

אולם לדעת שבט הלוי ש"גדר שבת לחוד וגדר יום טוב לחוד", לא יצא בן חו"ל ידי חובת קידוש של יו"ט.

אמנם כפי שנאמר לעיל, יש לעיין האם לא יצא ידי חובתו כלל, וצריך לקדש בעצמו ולהזכיר גם של שבת וגם של יום טוב, או שיוצא לחצאין, כלומר ידי חובת קידוש של שבת יצא, ומחוייב לקדש ולהזכיר של יום טוב בלבד.

ע

כדי להשיב על כך נפנה לברר האם הזכרת "שבת" בקידוש של יום טוב היא הוספה נפרדת ממטבע הקידוש, או חלק מעצם הקידוש. בחקירה זו יש נפקא מינה להלכה ולמעשה בשאלות שנשאל בשו"ת בצל

החכמה (חלק ד סימן מג).

[א] מה דינו של מי שטעה ביום טוב שחל בשבת ואמר את נוסח הקידוש של ליל שבת ולא הזכיר של יום טוב כלל, ובאמצע סעודתו נזכר בטעותו, האם חייב לקדש שנית בגלל יום טוב.

[ב] אם נאמר שצריך לקדש בגלל יום טוב, האם חובה עליו להזכיר באותו קידוש גם את הקידוש של שבת, או שכבר יצא ידי חובת קידוש של שבת במה שהזכיר את השבת בקידוש הראשון, ושוב אינו חייב להזכיר שבת בקידוש כאשר מקדש בפעם השניה.

[ג] כעין השאלה שניה יש להסתפק באופן דומה, אם כאשר קידש והזכיר שבת ושכח להזכיר יום טוב, נפסוק שעליו לחזור ולקדש, מה הדין כשחזר וקידש ובפעם השניה שכח להזכיר של שבת [ונמצא שבפעם ראשונה קידש רק של שבת, ובפעם השניה רק של יום טוב] - האם יצא ידי חובה כיוון שמכל מקום קידש [אמנם בנפרד], הן קידוש של שבת והן של יום טוב. או שהדין הוא, שהיות וצריך לקדש של שבת ושל יום טוב, לא מועיל קידוש "לחצאין", וצריך לחזור ולקדש שניהם יחד.

- ד -

טעה ביום טוב שחל בשבת ואמר רק את נוסח הקידוש של ליל שבת

בשו"ת בצל החכמה הנ"ל פסק שעליו לקדש שנית אם לא הזכיר של יום טוב. וזאת משום שאפילו אם בתפילת יום טוב שחל בשבת, שיש בה חיוב להזכיר בתפילת שמונה עשרה "מקדש השבת והזמנים", ואם טעה וחתם "מקדש השבת" בלבד, נחלקו הפוסקים אם יצא ידי חובה, כמבואר במחצית השקל (או"ח סי' תפז ס"ק א), ויסוד מחלוקתם מבוסס על העובדה שהיות והזכיר של יום טוב באמצע הברכה [כמבואר בשו"ע הרב שם ס"ב], לדעת חלק מהפוסקים יצא ידי חובה, אבל "אם לא הזכיר של יום טוב כלל, לא באמצע ולא בחתימה, לכולי עלמא לא יצא, אף דעיקר תפילה דרבנן. ומכל שכן קידוש [שהוא מדאורייתא בשבת, ולדעת כמה מהפוסקים גם ביום טוב הוא מדאורייתא], אם לא הזכיר בו יום טוב כלל, לא באמצע ולא בסוף, ודאי שלא יצא, וצריך לחזור ולקדש בשביל יום טוב".

ומאחר וצריך לחזור ולקדש, דן בצל החכמה, האם כאשר מקדש בפעם השניה יש לו להזכיר בקידוש גם של שבת, או שמא כבר יצא ידי חובת קידוש של שבת במה שהזכיר את השבת בקידוש הראשון, ושוב אינו חייב להזכיר שבת בקידוש בפעם השניה. הבצל החכמה משווה נדון זה למובא בדברי המג"א (סי' קפח ס"ק יג) במקרה שחל ראש חודש בשבת והזכיר בברכת המזון "יעלה ויבוא" בלבד ושכח להזכיר של שבת, עליו לחזור ולברך ברכת המזון, ובחזרתו יזכיר גם "יעלה ויבוא" למרות שכבר הזכירו בפעם הראשונה, כי אי הזכרת השבת נחשבת כאילו לא בירך כלל. ולכן עליו להזכיר בברכת המזון שנית גם של ראש חודש. וכפי שהמשנה ברורה (שם ס"ק כט) כתב ש"אם לא נזכר עד לאחר שפתח בהטוב והמטיב וחזר לראש ברכת המזון בשביל הזכרה של שבת אז צריך לומר עוד הפעם גם יעלה ויבוא דברכת המזון

הראשון נתבטל לגמרי".

ולכן אם בקידוש בליל יום טוב שחל להיות בשבת לא הזכיר אחד מהם [או של שבת או של יום טוב] דינו שצריך לחזור ולברך, וכשחוזר ומקדש מחוייב להזכיר הן של שבת והן של יום טוב, כי נחשב כאילו קודם לכן לא קידש כלל, וכדברי בצל החכמה: "ומכל שכן קידוש שלא הזכיר בו יום טוב כלל, לא באמצע ולא בסוף, שלא יצא, וצריך לחזור ולקדש בשביל יום טוב. וכיון שצריך לחזור ולקדש שוב, ממילא חייב להזכיר בו גם של שבת, כמו בברכת המזון שאם כבר התחיל הטוב והמטיב, שכיון שדינו לחזור לראש ברכת המזון, שוב צריך להזכיר בה גם ראש חודש אף על פי שהזכירו כבר כשבירך פעם ראשונה, והוא הדין לענין קידוש בנדון דידן, כנלענ"ד נכון".

ולפי זה גם בנדון דידן כאשר קידש והזכיר של שבת ושכח להזכיר של יום טוב, וכשחזר שנית וקידש שוב שכח להזכיר של שבת, צריך לקדש פעם שלישית ולהזכיר הן של שבת והן של יום טוב, כי לא מועיל "קידוש לחצאין", היות ובקידוש ביום טוב שחל בשבת אם אינו מזכיר שבת או יום טוב, קידוש זה נחשב כאילו לא קידש כלל.

- ה -

טעה בתפילת יום טוב שחל בשבת ושכח אחת מההזכרות [של שבת או של יו"ט]

בדומה לשאלות שדן בשו"ת בצל החכמה בדיני שכחת הזכרת יום טוב בקידוש ביום טוב שחל בשבת, דנו הפוסקים בדיני שכחת הזכרת יום טוב או שבת בתפילת יום טוב שחל בשבת.

במטה אפרים (סי' תקפב סעי' כא) כתב: "כשחל ראש השנה או יום הכיפורים בשבת וטעה בתפילת ערבית ולא הזכיר של שבת, אינו יוצא במה שמכוין לשמוע מש"ץ ברכה מעין שבע, כיון שאין מזכיר בה של ראש השנה ויום הכיפורים, וצריך לחזור ולהתפלל כתקנה. ואפילו עבר וכיוון לצאת בברכת מעין שבע אינו מועיל, ואפילו אם חזר והתפלל ז' שלמות של שבת ולא הזכיר של ראש השנה ויום הכיפורים בתפילה השנית, אין מצטרפין שני תפילות, שאין מועיל התפילה לחצאין, וצריך לחזור עוד הפעם להתפלל של ראש השנה או יום הכיפורים ולהזכיר של שבת כראוי".

ואילו באגרות משה (או"ח ח"ד סימן ע אות יד) כתב: "אחד שטעה ואמר תפילת שבת, וחזר והתפלל תפילת יום טוב ולא הזכיר של שבת נמי מסתבר שיצא. וכן הוריתי בליובאן כשחטפו אנשים והושיבום בבית האסורים כדי שיתן כסף של זהב להמדינה כפי הסך שאמדו שיש לו, והיה אז שבת וראש חודש שבט, ולא הניחוהו להביא סידור ולא היה בקי בתפילת מוסף של שבת וראש חודש, שיאמר תפילת מוסף דשבת שבקי לאומרה בעל פה, כי אין מוספי ראש חודש מעכבין את מוספי שבת שלכן אין מעכבין גם בתפילות. ואם יוציאו אותו לחפשי אחר כך בו ביום, יתפלל מוסף של ראש חודש. ובמוסף אולי טוב יותר לומר של ראש חודש לבד, מאחר שכבר יצא של שבת. אבל בתפילות דיום טוב ושבת בשחרית ומנחה,

טוב יותר לומר שניהם בחזרתו, אבל יצא גם כשאמר רק התפילה שחסר בלא הזכרת שניהם".

לפנינו מחלוקת הפוסקים בתפילה באופן ששכח בתפילת יום טוב שחל בשבת אחת מהזכרות, ובתפילה הראשונה אמר הזכרה אחת, וכשחזר והתפלל גם כן לא הזכיר את שתי ההזכרות, אלא הזכיר רק את אותה ההזכרה ששכח קודם לכן. לדעת המטה אפרים, צריך לחזור ולהתפלל פעם שלישית, ואין מצרפים את ההזכרה האחת שאמר בתפילה הראשונה עם ההזכרה השניה שאמר בתפילה השניה, מאחר "שאין מועיל התפילה לחצאין". אולם לדעת האגרות משה, אם החסיר את אחת ההזכרות, אינו צריך לחזור ולהתפלל בפעם שניה, ויצא ידי חובה בצירוף שתי התפילות יחד, וכמובן אין לו צורך לחזור ולהתפלל בפעם השלישית.

- 1 -

טעה בברכת המזון ביום טוב או שחל בשבת ושכח אחת מההזכרות

כשם שמצינו מחלוקת הפוסקים בדיני תפילה וקידוש, כן הסתפק הגר"ש רוזובסקי (ספר זכרון שמואל סי' כב) בדיני ברכת המזון, וז"ל: "צריך עיון ביום טוב שחל בשבת ובירך ברכת המזון ושכח רצה, אבל יעלה ויבוא אמר, וחזר וברך ואמר רצה ושכח יעלה ויבוא, אי חייב לחזור ולברך".

הגר"ש רצה לתלות את התשובה לשאלה זו, במחלוקת הראשונים, האם הזכרת שבת או יום טוב בתפילה היא הוספה נפרדת ממטבע התפילה והקידוש, או שזה חלק מעצם התפילה: "והנה לענין חיוב הזכרה בתפילה כתבו התוספות (ברכות דף כו, ב ד"ה טעה) פלוגתא דרבוותא [מחלוקת הר"י וחכמי פרובינציה] בהתפלל מנחה בראש חודש ולא אמר יעלה ויבוא אי צריך להתפלל בערבית שנים כיון דבערב לא יאמר יעלה ויבוא. ונראה דביאור מחלוקתם הוא אי שכח ולא הזכיר ראש חודש הוי כמאן דלא התפלל, וצריך להשלים תפילתו בערב [דעת חכמי פרובינציה]. או באמת חשיב תפילה ורק דחסר לו הזכרת ראש חודש, ומשום זה צריך לחזור ולהתפלל ולהזכיר ראש חודש, אבל בערב, דתו לא יזכיר ראש חודש למה ישלים" [דעת ר"י].

כלומר, רבותינו בעלי התוספות נחלקו בשאלה עקרונית, האם דינה של הזכרה בתפילה הוא כחלק ממטבע התפילה ולכן אם לא הזכיר הזכרה "כמאן דלא התפלל", או שההזכרה אינו חלק מעצם התפילה אלא הוספה שתיקנו להוסיף בתפילה, ואם שכח מלהזכירה נחשב שהתפלל, אלא שהתפלל תפילה ללא הזכרה [ולכן צריך לחזור פעם נוספת כדי לומר את ההזכרה ששכח].

ולפי זה כתב הגר"ש רוזובסקי: "ונראה דהוא הדין נמי בברכת המזון, אי שכח ולא אמר יעלה ויבוא ביום טוב או שלא אמר בשבת רצה, תלוי בהאי פלוגתא אי חשיב כמאן דלא בריך כלל או דחשיב דברך אלא דחסר לו הזכרה. ונמצא לפי זה, דאם כשלא אמר הזכרת היום הרי זה כמאן דלא בריך כלל, אם כן בנדון דידן חייב לחזור ולברך פעם שלישית. אבל אי חשיב כמאן דברך אף בפעם ראשונה, ומה שצריך לחזור

ולברך הוא רק כדי להזכיר של שבת, נמצא דלענין הזכרת יום טוב כבר יצא ידי חובה במה שאמר בפעם הראשונה, ונהי דלכתחילה צריך גם בברכת המזון השניה להזכיר יום טוב, אבל מכל מקום בדיעבד אם שכח בפעם השניה אין צריך לחזור ולברך. ואם כן בנדון דידן, אין צריך לחזור ולברך בשלישית, דהא בברכת המזון בפעם ראשונה יצא ידי חובה ברכת המזון והזכרת יום טוב, ובפעם השניה יצא ידי חובה הזכרת שבת".

ומבואר בדבריו, שבתפילה ובברכת המזון, אם שכח להזכיר אחת מהזכרות, ובחזרתו שכח להזכיר את ההזכרה שכבר הזכיר בפעם הראשונה [ונמצא שפעם אחת הזכיר רק הזכרה אחת, ובפעם השניה הזכיר רק הזכרה שניה], נחלקו הפוסקים האם צריך לחזור ולהתפלל או לברך ברכת המזון. ושורש המחלוקת תלוי בדעות שהובאו בתוספות: לדעת חכמי פרובינציא שתפילה ללא הזכרה נחשבת כאילו לא התפלל, הוא הדין ברכת המזון ללא הזכרה אינה נחשבת ברכת המזון, משום שההזכרה היא חלק ממטבע התפילה וברכת המזון. ולפיכך ביום טוב שחל בשבת ובירך ברכת המזון ושכח רצה, אבל אמר יעלה ויבוא, וחזר וברך ואמר רצה ושכח יעלה ויבוא, צריך לחזור ולברך ברכת המזון פעם שלישית.

אולם לדעת הר"י, שההזכרה אינה חלק מעצם מטבע התפילה אלא הוספה נפרדת, ותפילה ללא הזכרה נחשבת כתפילה אלא שחסרה לו הזכרה, הוא הדין ברכת המזון ללא הזכרה נחשבת כברכת המזון אלא שחסרה בה הזכרה. ולכן, היות ובפעם הראשונה תפילתו נחשבת כתפילה, וברכת המזון נחשבת כברכת המזון, אלא שחסרה לו ההזכרה, יש אפשרות להשלים את ההזכרה החסרה בתפילה השניה ובברכת המזון השניה, ואינו צריך לחזור ולהתפלל או לברך פעם שלישית.

- ז -

להלכה, בטור הובאה (או"ח סימן קח) מחלוקת חכמי פרובינציא והר"י, האם צריך להתפלל תפילת תשלומין כאשר שכח יעלה ויבוא בתפילת מנחה של ראש חודש. ולמעשה נפסק בטור ובשו"ע (שם סע' יא) שיתפלל תפילת ערבית נוספת מספק, ויתנה תנאי שתפילתו תחשב נדבה אם אינו מחוייב להשלים.

וכתב הגר"ש רוזובסקי: "ואם כן לפי זה בנידון דברכת המזון כיון דנקטינן להלכה דהוי ספיקא, אם כן אינו חייב לחזור ולברך פעם שלישית. ואף דמי שמסופק לו אם בירך ברכת המזון חייב לחזור ולברך דהוי ספיקא דאורייתא, היינו בספק אם בירך כלל, אבל בספק אם הזכיר של שבת או של יום טוב, כיון דהזכרת שבת או יום טוב הוא רק מדרבנן, על כן הוי ספיקא דרבנן, ואין לחזור ולברך מספיקא".

ואמנם הגר"ש רוזובסקי מביא את דברי המג"א [עליהם הסתמך בשו"ת בצל החכמה הנ"ל, לעיל אות ג], שבראש חודש שחל להיות בשבת, אם הזכיר בברכת המזון של ראש חודש בלבד ושכח להזכיר של שבת, כיון שחזור לברך בגלל שכחת הזכרת השבת הרי זה כאילו לא בירך כלל, ועליו להזכיר בברכת המזון גם של ראש חודש [כמבואר בפרי מגדים ובלבוש ובמשנ"ב שם]. וכתב על כך בספר זכרון שמואל: "וצריך עיון, דלכאורה זה תליא בפלוגתא דרבוותא הנזכרים בתוספות, וכן פסק המחבר דהוי ספק וכן"ל".

ומעתה יש להקשות על מה שפסק בשו"ת בצל החכמה [לעיל אות ג], בנדון שכח להזכיר יום טוב בקידוש בליל יום טוב שחל בשבת, שחייב לחזור ולקדש להזכיר גם של שבת, כי הקידוש הראשון נחשב כאילו לא קידש כלל, ולמד זאת מדברי המג"א בדין הזכרות בברכת המזון בראש חודש שחל להיות בשבת.

ולכאורה שאלה זו תלויה במחלוקת חכמי פרובינציא והר"י הנ"ל. ואמנם לדעת חכמי פרובינציא שתפילה ללא הזכרה אינה חשובה תפילה, כי ההזכרה היא חלק ממטבע התפילה, הוא הדין הקידוש צריך להיחשב כאילו לא קידש כלל. ולכן אם בקידוש של שבת ויום טוב שכח והזכיר רק של שבת ולא הזכיר של יום טוב, וכשחזר וקידש של יום טוב לא הזכיר של שבת - שוב יצטרך לקדש פעם שלישית מאחר "שאין קידוש לחצאין". ברם לדעת ר"י שתפילה ללא הזכרה נחשבת תפילה אלא שחסרה ההזכרה, והזכרה זו הושלמה בתפילה השנייה, גם בקידוש יש לומר שיצא ידי חובה בשתי אמירות הקידוש, ואינו צריך לקדש בפעם שלישית.

ואם כן, לפי מה שנתבאר בספר זכרון שמואל [לעיל אות ו] שדין הזכרת שבת או יום טוב בברכת המזון הוא רק מדרבנן, ולכן מחמת הכלל "ספיקא דרבנן לקולא" אין לחזור ולברך [פעם שלישית] - הוא הדין בקידוש, עצם הקידוש הוא מדאורייתא, אולם מסתבר כי חובת הזכרת שבת או יום טוב היא רק מדרבנן, ולכן יש להקל מספק ולא יצטרך לקדש פעם שלישית, ומדוע פסק בצל החכמה שחייב לקדש פעם שלישית.

הזכרת שבת או יום טוב בקידוש נחשבת כ"גוף" הקידוש ואינו כגדר "הזכרה" בתפילה

אי לכך צריך לומר שלדעת בצל החכמה יש לחלק בין דיני הזכרה בתפילה וברכת המזון ובין קידוש.

בקידוש, גוף חובת הקידוש הוא להזכיר של שבת ושל יום טוב, וכל מהותו של קידוש ועצמותו הוא זמן שבת וזמן המועד, ובלא הזכרת שבת וכן בלא הזכרת יום טוב ודאי חסר לו בגוף הקידוש. לעומת זאת הזכרה בתפילה וברכת המזון אינה כך, שהרי גם תפילה בלא הזכרה, יש עליה "שם" תפילה, וכן ברכת המזון ללא הזכרה, יש עליה "שם" ברכת המזון, והצורך להזכיר מעין המאורע [שבת או יום טוב] בתפילה או בברכת המזון נובע מדין הזכרה, ויש לדון אם הזכרה זו נחשבת כחלק מברכת המזון או חלק מהתפילה, או שהזכרה זו נחשבת כהוספה נפרדת.

והנה לעיל [אות ז] הבאנו את דברי הגר"ש רוזנבסקי, שחילק בין מי שמסופק אם בירך ברכת המזון שחייב לחזור ולברך מדין ספק דאורייתא לחומרא, ובין מי שמסופק אם הזכיר של שבת או של יום טוב בברכת המזון, שבמקרה זה הספק הוא ספיקא דרבנן כי הזכרת שבת או יום טוב חיובה הוא רק מדרבנן, ולכן אם הוא בספק אם הזכיר אינו חייב לחזור ולברך דספיקא דרבנן לקולא. ולפי זה נראה שבקידוש

שחיובו בשבת מהתורה, וכן ביום טוב לדעת חלק מהפוסקים חיובו מדאורייתא [כמבואר לעיל אות א-ב], היות והזכרת הזמן של שבת ויום טוב היא מהותו ועצמותו של הקידוש, מי ששכח בקידוש של שבת ויום טוב להזכיר של יום טוב והזכיר רק שבת, וכשחזר וקידש של יום טוב לא הזכיר של שבת, יצטרך לקדש פעם שלישית מדין ספיקא דאורייתא לחומרא, וכפי שאמנם פסק בצל החכמה [ואמנם לדעת הפוסקים שחיוב קידוש יום טוב מדרבנן [לעיל אות א] לא יצטרך לחזור, מדין ספיקא דרבנן לקולא, וכדברי הגר"ש רוזובסקי].

ולפי זה יש לתמוה על דברי שו"ת בצל החכמה שהשווה את דיני ההזכרה בקידוש, לדיני הזכרה בברכת המזון, ולפי המבואר הרי יש הבדל בין ההזכרה בקידוש להזכרה בתפילה וברכת המזון, וצ"ע.

- י -

ונראה כי יסוד דברים אלו כבר נכתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סימן מ) שחילק בין שני סוגי ה"הזכרות", וז"ל: "הואיל וביארנו דשאלה דידן תלוי בפלוגתא הפוסקים, אם ס"ל דקידוש של יום טוב הוא דאורייתא, נמצא דיש כאן ספק דאורייתא אם יצא ידי חובת קידוש, וממילא צריך לקדש פעם שלישית. וכל זה אם לא יצא ידי חובת קידוש בתפילה, דאם יצא כבר ידי חובת קידוש בתפילה בלאו הכי נוגע כל השאלה רק לדרבנן. אבל אם ס"ל דקידוש של יום טוב הוא רק מדרבנן, נמצא דבנדון דידן ממה נפשך יצא ידי חובה מן התורה דהיינו קידוש של שבת, וכל הספק הוא בדרבנן, וממילא אזלינן לקולא. אבל לגבי תפילה דלכו"ע הוא רק דרבנן בודאי אזלינן לקולא".

ומתבאר בדבריו שיש לחלק בין דין הזכרה בתפילה, שהוא דין דרבנן לבין דין קידוש של יום טוב שלפי דעת חלק מהפוסקים הוא מדאורייתא. ואם כן למרות שבדין תפילה נחלקו הפוסקים אם הזכרה היא חלק מהתפילה או הוספה נפרדת, אולם בקידוש לכולי עלמא יצטרך לקדש פעם שלישית מדין ספיקא דאורייתא לחומרא. וחילוק זה מוסבר על פי המבואר לעיל, שכל מהותו ועצמותו של הקידוש היא הזכרת שבת ויום טוב, ואין זה דין של הזכרה בעלמא בקידוש. ולכן בדין "הזכרה" בתפילה אין צורך לחזור, כי "ספיקא דרבנן לקולא", אולם בקידוש שחיוב ההזכרה הוא ממהותו של הקידוש וחיובו הוא מהתורה, יש לקדש שנית כי "ספיקא דאורייתא לחומרא".

- יא -

אשה ששכחה להזכיר יום טוב בברכת הדלקת הנרות ביום טוב שחל בשבת

בספר שמירת שבת כהלכתה (חלק ב פרק מד סע' ה; הובא לעיל אות ב) כתב בנדון אשה ששכחה להזכיר יום טוב בברכת הדלקת הנרות ביום טוב שחל בשבת, אם הזכירה רק של שבת, יצאה ידי חובה. ובהערה כ' הוסיף: "ועיין סימן תפז סע' א ובמשנ"ב ס"ק ז, ועי"ש בביאור הלכה ד"ה מקדש". וכוונתו לדברי המשנה ברורה בנדון הזכרת "מקדש ישראל והזמנים" בתפילה, וז"ל: "ובדיעבד אם לא הזכיר רק שבת או

ישראל והזמנים לבד, יש דעות בין האחרונים אם צריך לחזור או לא, ועיין בביאור הלכה שהכרענו דאם לא הזכיר רק שבת לבד בודאי אין לחזור הברכה משום זה". כלומר, אם האשה שכחה להזכיר יום טוב בברכת הדלקת נרות ביום טוב שחל בשבת, אינה צריכה לחזור ולברך שנית, כדין המזכיר בתפילת יום טוב שחל בשבת "מקדש השבת" ולא הזכיר "והזמנים", שיצא בדיעבד ואינו צריך לחזור על תפילתו.

אולם השמירת שבת כהלכתה הסתייג מכך וכתב: "ולכאורה יש לדחות ראיה זו, דשאני התם [בתפילה] דמעיקר נוסח הברכה הוא רק לחתום בשל שבת, אלא דלכתחילה הוסיף אף בשל יום טוב, וכמבואר שם בביאור הלכה. ושאני הכא [הדלקת נרות שבת] דהא החסיר מעיקר הברכה שתיקנו חז"ל לברך על נרות שבת ויום טוב, וצ"ע".

ומדבריו נשמע כי לענין ברכת הדלקת נרות, הזכרת שבת או יום טוב אינה גדר של הזכרה אלא היא עיקר הברכה, ודומה להזכרה בקידוש, שכל מהותו ועצמותו של הקידוש הוא להזכיר של שבת ושל יום טוב, ואינו רק דין של הזכרה בעלמא. וכשם שהעושה קידוש ביום טוב שחל בשבת ושכח להזכיר אחד מהם [שבת או יום טוב] אינו יוצא ידי חובה אפילו בדיעבד, וצריך לחזור ולקדש, כך גם בברכת הדלקת נרות ביום טוב שחל בשבת, יש לחזור ולברך שנית בגלל ששכחת הזכרת יום טוב היא חסרון בעיקר ומהות הברכה, ולא רק ב"הזכרה".

- יב -

גדר ההזכרות בקידוש ביום טוב שחל להיות בשבת

ולענ"ד נראה לומר כי דברי הבצל החכמה, שהזכרת השבת או היום טוב אינה נובעת מדין הזכרה, אלא היא חלק בלתי נפרד מהקידוש ונחשבת כמהות בעצם הקידוש - נכונים בקידוש של שבת או של יום טוב. אבל קידוש ביום טוב שחל להיות בשבת לכאורה דומה למי שהתחייב בברכת "מעין שלוש" על אכילת מזונות ויין, ובירך אבל שכח הזכרה אחת מהן, הדין הוא שעליו לחזור ולברך פעם נוספת "על המחיה" על אותה הזכרה ששכח [כגון, אם אמר רק "על המחיה ועל הכלכלה", ולא אמר "על המחיה ועל פרי הגפן", עליו לברך פעם נוספת ברכה מעין שלוש על הגפן ולחתום "על פרי הגפן" ולא לחזור שנית על "על המחיה"].

וכשם שבברכה מעין שלוש יש שני חיובים נפרדים, ואם שכח הזכרה אחת חייב לחזור שנית ולהזכיר רק את ההזכרה השניה, כך גם בקידוש יום טוב שחל בשבת, יש שני חיובים נפרדים [לקדש יום השבת ולקדש יום טוב] שנזדמנו ל"פונדק אחד", אם מזכיר שני חיובים אלו, יכול לצאת בקידוש אחד. אבל אם הזכיר בקידושו רק של יום טוב, יש לומר שחוזר לקדש רק על שבת, בדומה לדין המתחייב לברך על המחיה ועל הגפן ששכח להזכיר על הגפן שצריך לברך פעם נוספת על הגפן בלבד.

אולם מדברי המג"א [לעיל אות ד] משמע שאינו מסכים עם סברת בצל החכמה, שהרי המג"א (סי' קפח

ס"ק יג) פסק בנדון ראש חודש שחל בשבת והזכיר בברכת המזון של "יעלה ויבוא" בלבד ושכח להזכיר של שבת, שעליו לחזור ולברך ברכת המזון, ובחזרתו יזכיר גם "יעלה ויבוא" למרות שכבר הזכירו בפעם הראשונה, היות ואי הזכרת השבת נחשבת כאילו לא בירך כלל. ולכן עליו להזכיר בברכת המזון גם של ראש חודש שנית, כדברי המשנה ברורה (שם ס"ק כט) "דברכת המזון הראשון נתבטל לגמרי". ולכאורה מדוע שלא נאמר שהזכרת שבת וראש חודש הם שני חיובים נפרדים שנזדמנו ל"פונדק אחד", ואם הזכיר רק "יעלה ויבוא" ולא "רצה", צריך לחזור ולקדש רק על שבת, כדין המתחייב לברך על המחיה ועל הגפן ששכח להזכיר על הגפן שמברך פעם נוספת על הגפן בלבד, ומוכח שהמג"א והמשנה ברורה לא סברו כן.

- יג -

מצינו מחלוקת מעין זו בענין חולה הצריך לאכול ביום כיפור שחל בשבת, האם צריך לקדש קידוש של שבת.

רבי עקיבא איגר בהגהותיו על גליון השו"ע בהלכות יום הכיפורים (סימן תריח) כתב, שלמרות שבכל יום הכיפורים לא תיקנו קידוש למי שמוכרח לאכול "כיון דעל פי רוב אינו יכול לאכול לא תיקנו משום חולה לחוד, וגם שייך סברת הר"א כץ, דלדידיה הוי חול. מה שאין כן ביום הכיפורים שחל בשבת, דתקנת חז"ל היה בכל שבת דיהיה קידוש במקום סעודה, ממילא גם שבת זה בכלל וזה החולה חל עליו החיוב דשבת עכ"פ להסוברים דאין קידוש אלא במקום סעודה הוא מהתורה יש לומר דצריך לקדש".

לדעת רעק"א חולה האוכל ביום כיפור שחל בשבת, צריך לקדש קידוש של שבת. וחיוב זה נובע רק מדין שבת ולא מדין יום הכיפורים, שהרי ביום הכיפורים שחל ביום חול אינו מקדש לפני אכילתו. ולפי זה יש לברר האם צריך להזכיר בקידושו את יום הכיפורים, ואע"פ שאין חיוב קידוש מצד יום הכיפורים. ומדברי רעק"א לכאורה משמע שלא צריך להזכיר, שהרי חיובו הוא רק מדין שבת ואם כן אין עליו כל חיוב להזכיר את יום הכיפורים.

אולם האור שמח (הלכות עבודת יום הכיפורים פ"ד ה"א) סובר שחולה הצריך לאכול ביום כיפור שחל בשבת, אינו מקדש: "דקדושת יום הכיפורים גם לשבת אהני שיוקדש בענות נפש. ולכן ביום הכיפורים שחל בשבת וחולה שיש בו סכנה שצריך לאכול מורה אני דלא מקדש גם על שבת דזה קדושת שבת אז שלא לאכול בו, ופשוט". וכדבריו הכריע המשנה ברורה (סימן תריח ס"ק כט) שחולה האוכל ביום כיפור שחל בשבת "ועכ"פ קידוש בודאי אין לו לעשות דיש חשש ברכה לבטלה" [ובשער הציון (ס"ק כב) כתב שכן דעת המג"א וכן סתם במטה אפרים ושו"ע הרב וחיי אדם].

- יד -

ונראה כי יסוד מחלוקת רעק"א והאור שמח בדין קידוש ביום הכיפורים שחל בשבת הוא, האם הם שני חיובים נפרדים "שנזדמנו למקום אחד", או שיש חיוב אחד בלבד - מדין קידוש יום הכיפורים ולא מדין

קידוש של שבת.

לדעת רעק"א, חיוב הקידוש מחמת יום הכיפורים אינו שייך כלל לחיוב הקידוש מחמת שבת, והם שני חיובים נפרדים, ולכן מחוייב בקידוש מדין קדושת השבת. אולם לדעת האור שמח יש חיוב קידוש אחד, וחיוב הקידוש מחמת יום הכיפורים משפיע על חיוב הקידוש מחמת שבת, נפטר לגמרי מחובת עשיית הקידוש בשבת בגלל קדושת יום הכיפורים שמתענים בו, ובשל כך לא חל חיוב הקידוש מדין השבת.

נמצא כי דברי רעק"א מתאימים עם המבואר לעיל בדברי בצל החכמה בגדר קידוש ביום טוב שחל בשבת, שהם שני חיובים נפרדים [לקדש יום השבת ולקדש יום טוב] שנזדמנו ל"פונדק אחד", ויכול לצאת בקידוש אחד כשמזכיר שני חיובים אלו. אבל אם הזכיר בקידושו רק של יום טוב, יש לומר שחוזר לקדש רק על שבת, כי חיוב קדושת השבת אינו שייך כלל לחיוב קדושת יום טוב, כדין המתחייב לברך על המחיה ועל הגפן ששכח להזכיר על הגפן שמברך פעם נוספת על הגפן בלבד.

אולם האור שמח סבר כסברת המג"א והמשנה ברורה, שכשם שביום הכיפורים שחל בשבת אין אומרים קדושת שבת לחוד וקדושת יום הכיפורים לחוד, והדין הוא שאין צורך לקדש, אלא כל היום נחשב כקדושה אחת, וקדושת יום הכיפורים משפיעה על השבת - כך גם ביום טוב שחל בשבת יש לומר שאין כאן שתי קדושות שונות שמקדשים ומזכירים כל קדושה בפני עצמה, אלא הכל קידוש אחד הוא קדושת יום טוב שחל בשבת, ולכן תמיד צריך להזכיר שניהם [ובספרנו רץ כצבי (ח"א סימן יא אות ח) בארנו את מחלוקת רעק"א והאור שמח בענין אחר].

ע

מהאמור לעיל נמצאנו למדים כי השאלה האם בן א"י המקדש ביום טוב שני שחל בשבת קידוש של שבת, מוציא בן חו"ל ידי חובת קידוש של יום טוב, או שלא יצא ידי חובתו כלל, וצריך לקדש בעצמו ולהזכיר גם של שבת וגם של יום טוב, או שיוצא לחצאין, כלומר ידי חובת קידוש של שבת יצא, ומחוייב לקדש ולהזכיר של יום טוב בלבד - תלויה בחקירה האם הזכרת שבת בקידוש של יום טוב היא הוספה נפרדת ממטבע הקידוש, או חלק מעצם הקידוש.

אם ההזכרה היא חלק מעצם הקידוש, מכיון שהבן חו"ל לא שמע קידוש שיש בו הזכרת יום טוב, הרי זה כאילו לא שמע קידוש כלל, וצריך לחזור ולקדש קידוש שבו עליו להזכיר גם שבת וגם ויום טוב. ברם, אם הזכרת השבת אינה חלק מעצם הקידוש אלא הוספה, יש לומר שיצא "לחצאין", והיינו ששמע קידוש שיש בו הזכרת שבת, ומוטל עליו להשלים את הזכרת היום טוב שנחסרה לו בקידוש על יו"ט שיעשה בעצמו.

ולמעשה פסק בשו"ת בצל החכמה, ששיכחת אחת ההזכרות נחשבת כאילו לא קידש כלל, ועליו לחזור ולקדש. אך נתבאר לעיל כי יש לדון טובא בסברא זו, ולכן צ"ע האם יש לנהוג כן למעשה, שמא עדיף לא

לקדש פעם נוספת מדין ספק דרבנן לקולא.

ע ע ע

ענף ב

בן א"י שהזכיר "יום טוב" בקידוש יו"ט שני שחל בשבת - האם יצא בן חו"ל ידי חובה

עתי נשאר לברר את השאלה האחרונה שפתחנו בה, האם יכול בן ארץ ישראל להזכיר בקידוש יו"ט שני שחל בשבת הזכרת יום טוב שאינו מחוייב בה, כדי להוציא את הבן חו"ל ידי חובתו.

- טו -

האם בן א"י הנמצא בחו"ל רשאי להוציא ידי חובה בן חו"ל ביו"ט שני

ונראה לדון בזה על פי דברי הפוסקים בנדון יום טוב שני ביום חול, האם בן ארץ ישראל יכול לקדש ולהוציא ידי חובה בן חו"ל מדין ערבות.

בספר אמרי בינה (או"ח דיני שבת סימן יא) כתב שבן ארץ ישראל שנמצא בחו"ל ודעתו לחזור, יכול להוציא לבן חוץ לארץ ידי חובת קידוש ביום טוב שני, מכיון שבידו להביא את עצמו לידי חובת קידוש אם יקבע ויחליט בדעתו שלא יחזור עוד. והביא ראיה ממה שכתב רעק"א בגליון שו"ע או"ח (סי' רסז) שמי שלא קיבל את השבת, יכול להוציא ידי חובת קידוש של שבת מי שכבר קיבל עליו שבת.

וכתב בשו"ת בצל החכמה (חלק א סימן נה) "והנה לדעת הגאון אמרי בינה, בני א"י בחו"ל ודעתם לחזור, פשיטא שיכולים לעלות ביו"ט שני אפילו אם חל יו"ט שני בימי אגד"ו שאינם ימי קריאה לבני א"י כלל, כיון שמכל מקום בידו לקבוע בדעתו שלא יחזור לחו"ל והוי ליה בר חיובא. וכ"כ בשו"ת שבות יעקב מהך סברא גופא. והאחרונים האריכו בבן א"י בחו"ל ודעתו לחזור, אי ישא כפיו ביו"ט שני בתפילת מוסף, כיון דלגביה יו"ט שני חול הוא ולא שייך לתפילת המוספים גביה בו ביום כלל, עי' בשערי תשובה (סי' תצו סע' ג). ודעת רובם שלא ישא כפיו, ועכ"פ לא יברך אקב"ו לברך את עמו ישראל וכו'. ואילו לדעת האמרי בינה פשיטא שיכולים לישא כפיהם ולברך, כיון שבידם להחליט להישאר בחו"ל. אלא ודאי דכולהו לית להו סברת האמרי בינה, ואם כן פשיטא דלדידהו הוא הדין בנדון דידן".

לפנינו מחלוקת הפוסקים, האם בן ארץ ישראל יכול לקדש ביום טוב שני שחל ביום חול כדי להוציא ידי חובה בן חו"ל מדין "ערבות".

- טז -

גדר יו"ט שני - "דבר חדש" ותקנה בפני עצמה, או השלמה והמשך לחיוב היו"ט ראשון

בביאור שיטתו של האמרי בינה, כתב הגרש"ז אויערבך במנחת שלמה (ח"א סימן ג) וז"ל: "נלענ"ד דאף שאין הבן כרך יכול להוציא את הבן עיר, ולא מהני כלל מה שיכול להחליט להישאר בעיר דהתם כיון שאין זמנו של זה כזמנו של זה, הוי ליה כשני חיובים שונים, ולכן אינו נחשב כמחויב בדבר. והוא הדין נמי דאין בן העיר יכול להוציא לבן הכרך [מטעם זה]. משא"כ הכא [לגבי קידוש ביו"ט שני] הרי שניהם חייבים לקדש רק באותו היום שכתוב בתורה ולא ביום אחר, שהרי חלילה לטעות כאילו באמת לבני חו"ל נוסף עוד יום מעבר למה שכתוב בתורה. אלא דמשום חששא דשמא יחזור ח"ו הדבר לקלקולו ולא ידעו מתי הוא היום הראשון [של יו"ט], נשארו במנהג אבותיהם כאילו גם עכשיו הם חוששים על היום השני שמא הוא היום הראשון. משא"כ בני א"י שמעולם לא נהגו בכך. ונמצא דהוי ליה כאילו גזרו חז"ל על בני חו"ל לא לצאת ידי קידוש שבני א"י יוצאים ביו"ט ראשון בלבד, אלא אם כן יוסיפו לקדש מפני מנהג אבותיהם גם ביום שני, ולראותו כאילו הוא עכשיו יום ראשון. ועל ידי זה שיקדש בשני הימים, הוא יוצא בשלימות מה שחייבה התורה לקדש רק ביו"ט הראשון בלבד. ולכן אפשר דחשיב כשייך באותה מצוה, משום שגם הבן חו"ל שחייב בקידוש ביו"ט השני הרי זה מיסוד חיוב היו"ט ראשון שגם הבן ארץ ישראל חייב בה, ואינו גדר חיוב חדש שהבן ארץ ישראל אינו שייך בו, ואמרינן דאע"ג שכבר יצא ידי חובתו בקידוש שעשה אתמול, מכל מקום כללא הוא דכל ישראל ערבין זה לזה ואע"פ שיצא מוציא".

ומבואר בדברי הגרש"ז, כי גדר יו"ט שני אינו כדבר חדש ותקנה בפני עצמה, אלא זוהי השלמה והמשך לחיוב היו"ט ראשון. ולכן גם בן א"י השווה בחו"ל נחשב "שייך" לקיום המצוות ביו"ט שני, שכן כל המצוות של יו"ט שני הם "מיסוד חיוב היו"ט ראשון שגם הבן ארץ ישראל חייב בה, ואינו גדר חיוב חדש שהבן ארץ ישראל אינו שייך בו", [ובזה שונה דין יו"ט שני מדיני פורים, שזמן החיוב בעיר וזמן החיוב בכרך הם שני חיובים שונים, ולכן בן כרך הנמצא בעיר בי"ד אדר אינו נחשב כמחויב בדבר ואינו יכול להוציא בן העיר]. ולפי זה, צדק האמרי בינה בדבריו, שכן א"י הנמצא בחו"ל ביו"ט שני, רשאי לקדש קידוש של יו"ט [שאינו מחויב בו] ולהוציא בו ידי חובה בן חו"ל.

ברם, למעשה מובא בספר שמירת שבת כהלכתה (ח"ב פרק נא סע' כא) שהגרש"ז אויערבך פסק: "בן ארץ ישראל שאינו שומר אלא יום אחד יום טוב, אינו יכול לקדש בליל יום טוב שני של גלויות לבן חו"ל, גם אם הלה אינו יודע לקדש בעצמו".

- יז -

והנה בשו"ת צפנת פענח (סימן נא) דן הרוגאצ'ובר בתשובתו לשאלת הגרמ"מ כשר בגדר יו"ט שני, האם הוא מציאות חדשה, או "דאפשר דמדרבנן לא קיים המצוה של יו"ט כראוי עד שיעשה עוד יו"ט ואז נגמרה המצוה כהלכתה, וכן כל תקנת חז"ל שהוסיפו על דין של תורה, אם זה הוי מציאות חדשה, או שרבנן אמרו דעדיין נשאר מדרבנן בגדר העבר".

והשיב הרוגאצ'ובר: "בגדר יו"ט שני יש בזה אריכות גדול מאד, אך בקיצור כך, הנה כל תקנת חכמים שהוסיפו על דין של תורה, כמו חציצה מיעוט המקפיד או כמו כלי מתכות חוזרים לטומאה ישנה, או כמו מים שאין להם סוף או כמו גידולי תרומה בדבר שזרעו כלה ועוד, יש בזה כמה וכמה סתירות, ובאמת זה מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בהך דכלים (פרק יד משנה ז), וברמב"ם (פרק יב מהלכות כלים) גבי אם הזאה שלישית של תורה מצטרפת להזאה זו' שהיא אז רק דרבנן". ומסיק הרוגאצ'ובר בדעת הרמב"ם: "אך מכל מקום סבירא ליה להרמב"ם דהוי מציאות חדש".

לפי דברים אלו שגדר יו"ט שני הוא "מציאות חדש" לשיטת הרמב"ם, נראה שבן ארץ ישראל לא יוכל להוציא ידי חובת קידוש את בן חו"ל ביו"ט שני של גלויות, שלא כדעת האמרי בינה. היות והחייב של יו"ט שני שחייב בו הבן חו"ל אינו אותו גדר של חיוב שחייב בו הבן ארץ ישראל ביו"ט ראשון, ולכן הבן א"י שאינו מחויב בחיוב החדש הזה של יו"ט שני, נחשב לאינו מחויב בדבר, ואינו יכול להוציא את הבן חו"ל.

- יח -

ונראה כי לדעת האמרי בינה שביום טוב שחל ביום חול יכול בן ארץ ישראל להוציא לבן חו"ל מדין ערבות, כך גם בנדון דידן כאשר יום טוב שני של שבועות חל בשבת ובן ארץ ישראל מקדש קידוש של שבת ומוסיף ומזכיר של יום טוב, שפיר מוציא את בן חו"ל מדין ערבות [הגם שלא מחויב ביו"ט].

ברם עדיין צ"ע אם לכתחילה יוכל להוסיף הזכרת יום טוב בקידוש של שבת, שהרי משנה ממטבע קידוש שמחויב בו, דכעת מחויב לקדש רק קידוש של שבת, ומהיכי תיתי שיוכל להוסיף בנוסח הקידוש מטבע הזכרת יום טוב שאינו מחויב בו. ואין זה דומה לקידוש שמקדש בן ארץ ישראל ביו"ט שני שחל ביום חול בשעה שהוא עצמו אינו מחויב כלל בקידוש, אז שייך לומר שמקדש על מנת להוציא את בן חו"ל מדין ערבות, שהרי אינו משנה כלל ממטבע הקידוש. מה שאין כן בשבת שמחויב בעצמו לקדש קידוש של שבת, צ"ע אם רשאי לכתחילה לשנות ממטבע קידוש שמחויב בו.

ועוד יש לברר, שגם אם נאמר שבן ארץ ישראל אינו יכול להוציא ידי חובה בן חו"ל בקידוש של יום טוב שני, יתכן שזהו דוקא בקידוש של יום חול שבן ארץ ישראל כלל אינו מחויב בו. אולם כאשר יום טוב שני חל בשבת שבן ארץ ישראל מחויב בקידוש מדין שבת, וגם בן חו"ל מחויב בדין זה, אולי יהיה בן ארץ ישראל רשאי להוציא את בן חו"ל ידי חובת קידוש של שבת.

ובענין השאלה האם בן חו"ל יוצא בקידוש של שבת ידי חובת קידוש של יום טוב ללא הזכרת יו"ט בקידוש, יש לתלות זאת במחלוקת שנתבארה בענף א' האם לענין הקידוש "יום טוב" מוגדר כ"שבת". לפי המשנת יעבץ, יום טוב נקרא "שבת", ולכן יצא הבן חו"ל ידי חובתו, משום שהקידוש של יו"ט שמחויב בו נכלל בקידוש של שבת של הבן א"י. אולם השבט הלוי סבר ש"גדר שבת לחוד וגדר יום טוב לחוד", ולכן לא יצא בן חו"ל ידי חובת קידוש של יו"ט. וכפי שנתבאר לעיל [אות ג], יש לעיין האם לא יצא ידי

חובתו כלל, וצריך לקדש בעצמו ולהזכיר שנית, הן של שבת והן של יום טוב, או שיוצא לחצאין, והיינו שיצא ידי חובת קידוש של שבת, ויש לו רק צורך לקדש ולהזכיר של יום טוב בלבד.

ע

ממוצא הדברים, התשובה לשאלה האם יכול בן ארץ ישראל להזכיר בקידוש יו"ט שני שחל בשבת הזכרת יום טוב שאינו מחוייב בה, כדי להוציא את הבן חו"ל ידי חובתו, תלויה במחלוקת הפוסקים בגדר יו"ט שני. לדעת הרוגאצ'ובר שזהו "דבר חדש" ותקנה בפני עצמה, לא יוכל בן א"י להוציא ידי חובת קידוש את בן חו"ל, היות והוא אינו מחוייב באותו חיוב שחייב בו הבן חו"ל.

אבל אם גדר יו"ט שני הוא "השלמה והמשך לחיוב היו"ט ראשון", היה מקום לומר שגם בן א"י השווה בחו"ל נחשב "שייך" לקיום המצוות ביו"ט שני, ויכול להוציא בן חו"ל בקידושו.

ומכל מקום למעשה פסק בספר שמירת שבת כהלכתה שאינו רשאי להוציאו ידי חובה.